

HILDEGARD VON BINGEN

A halál jeleiről

A fordító bevezetője

Hildegard von Bingen (1098-1179), a „Rajna Szibillája”, apátnő, orvosnő, filozófus és költő és látnok is volt egy személyben, sőt még egy halandzsa-nyelv feltalálójaként is tisztelhetjük őt. Noha egyetemi képzésben nem részesült,¹ több orvosi vonatkozású munkát is írt hosszú élete során. Ezek közül a legjelentősebb az első Németországban alkotott „általános orvostant” tartalmazó, 1151 és 1158 közt írt *Okok és gyógymódok*, amelyből szövegrészletünk is származik. Ez a mű általános világleírással kezdődik, majd az alapelemekről, a testalkotó nedvekről, az ember természetéről és alkatáról, illetve testének működéséről, élettanáról egyaránt szól. A szerző külön fejezetet szentel az álomnak, a nemi életnek, a nőgyógyászati bajoknak és a táplálkozás kérdésének is. A munka második része, a „Gyógymódok” betegségenként csoportosított recepteket, láztant, állatorvostant, vizelet- és széklettant (diagnosztikát) és egyéb tanácsokat tartalmaz. Befejezésképpen – még a diagnosztikai rész előtt – olvasható az a sajátos prognosztika, melyet alább olvashat a Tisztelt Olvasó.

Hildegardis nem tudott jól latinul, ennek ellenére, feje telis-tele volt hihetetlen ötletekkel, zseniális gondolatokkal, ráadásul erősen vonzódott a bonyolult, költői képekhez, hasonlatokhoz is. A látnok költő folytonos harca nyelvi és orvosi tudásának hiányosságaival különös ízt ad szövegeinek, amelyet magyarul igen nehéz visszaadni.

Az, amit Hildegardis a halál jeleiről ír, csak részben származik ókori vagy korabeli szerzőktől, hiszen Hildegárd sem görögül – a medicina ókori nyelvén –, sem arabul – a középkor legfejlettebb orvostudományának nyelvén – nem tudott, s mint mondtuk, orvosi képzésben sem részesült. Így hát az itt olvasható megfigyelések zöme magától a szerzőtől származik, illetve talán leginkább a középkor kolostori és népi gyógyászati hagyományát őrzi. Márpedig az efféle évezredes hagyományban – az elkerülhetetlen tévedések mellett – mindig akad megszívlelendő és figyelemre méltó. Szövegünk ezért lehet különösen érdekes

¹ A nők ekkoriban még végezhetek orvosegyetemet. Igaz, Hildegardis fiatal korában egyedül az itáliai Salernoban létezett ilyen intézmény, ám ott számos doktornő végzett, sőt közülük a legendás Trotula még tanított is az egyetemen.

thanatológiai forrás mindazok számára, akik a haldoklással vagy a haldoklókkal foglalkoznak munkájuk során.

A fordítás az alábbi mű alapján készült: HILDEGARDIS: *Causae et Curae*. Ed. Paulus Kaiser. Lipsiae, Teubner, 1903. A teljes mű a következő kiadásban olvasható magyarul: HILDEGARD VON BINGEN: *Okok és gyógy módok*. (Ford. Magyar László András) Budapest, Kairosz, 2004.

OKOK ÉS GYÓGYMÓDOK. V.

Az élet és a halál jelei

Egy egészséges testű ember esetében, a tiszta és áttetsző szem – legyen akármilyen színű is – az életet jelzi. Ha pedig a szem úgy ragyog, mint egy fényes felhő, mely előtt néha egy-egy áttetsző felhő úszik el, az illető életben marad, és nem hal meg egyhamar. Az ilyen ember szemén át a lélek kiválóan képes látni, mert az ilyen ember szeme tiszta és áttetsző, emiatt lelke erősen beveszi magát a testébe, és sok mindent képes cselekedni benne. Az emberi szem ugyanis a lélek ablaka.²

Az viszont, ha valakinek a szeme zavaros, még akkor is, ha az illető egészséges, vagyis a szeme nem áttetsző – legyen bármilyen színű is – a halál jele. Ha továbbá a szem oly módon zavaros, mint az a felhő, amelyiknek a teteje úgy összesűrűsödött, hogy az alatta átúszó üveges felhőket szinte észre sem lehet venni, a szem tulajdonosa hamar megbetegszik sőt, bele is hal a betegségébe. Az ilyen ember tekintetével ugyanis a lélek nem tud jól tájékozódni, ezért kevés dolgot cselekszik benne, és mondhatni a homályban ücsörög, mint valamilyen tanácstalan ember, aki nem tudja eldönteni, mikor hagyja el a házát, és mikor menjen el hazulról.³

Az, ha egy egészséges ember arcszíne a bőre alatt pirosas, de csak mérsékelten pirosas, és ez a bőr alatti szín ugyanolyan jól látható, mint valamilyen tiszta és áttetsző héjú gyümölcs esetében, az bizony az élet jele, hiszen a pirosas szín az arc bőre alatt ugyanolyan jól látszik,

² Hildegardis szerint tehát nem a lélek tükre, hanem ablaka. Vagyis nem rajta át lehet a lelket látni, hanem a lélek lát a szemén keresztül.

³ Hildegardis szerint mindig a lélek – Isten által meghatározott – szándéka dönti el, hogy meghal-e az ember, avagy sem. (Ami persze nem azonos az adott ember szándékával, aki nyilvánvalóan nem kíván elpusztulni.) Ezért Hildegard tünetana mindig arra irányul, hogy megfigyelje, mit is szándékozik tenni, milyen állapotban van éppen a lélek.

mint a fehér felhők színe, mikor néha egy-egy áttetsző felhő suhan át előttük. Az ilyen ember élni fog, és nem egyhamar hal meg. A bőr alatt látható pirosas arcszín ugyanis az embernél, mint mondtuk, a tüzes életlehelet, vagyis a lélek jele – mivel a lélek nem egyéb, mint tűz. És azért jelenik meg ez a szín az arcon, mert a lélek az ilyen testben biztonságban ül, és egyhamar nem távozik belőle.

Ha viszont egy egészséges ember esetében a pirosas vagy halványpirosas arcszín a bőr fölé húzódik, úgyhogy az arcon a pirosság alatt egyáltalán nem látható semmilyen bőr, az bizony a halál jele, hiszen a pirosság az arcon olyan erősen rányomódik a bőrre, hogy alatta nem is látható a bőr, ugyanúgy, ahogy a piros héjú gyümölcs esetében történik, amelynek pirosságától nem látható a bőre, csak a felső pirossága. Az ilyen ember hamar meg fog betegedni, és bele is fog halni a betegségébe. Ez a bőr feletti és azt eltakaró piros arcszín ugyanis maga a lélek, az életlehelet, és mivel ilyen esetben az emberben lakozó lélek a testen kívül nyilvánul meg, az embert valójában gyöngö testűnek és bizonytalannak mutatja, hiszen úgy viselkedik, mint az olyan ember, aki éppen a háza ajtajához lép, mert ki szeretne menni rajta.

Ha egy ember hangja mindig tiszta volt, ám hirtelen bereked, és tartósan rekedt is marad, mégpedig pusztán megszokásból, és minden rá okot adó betegség nélkül – legyen akár az illető egészséges, akár pedig beteg – az bizony a halál jele. Ahogyan a tiszta hangú kürt is, amelynek szava mindig tisztán zengett, ha valamiképpen elromlik, repedt hangot kezd kiadni magából. A tartósan tiszta hangot ugyanis az emberben az olyan öntudat tettereje teremti, mely tisztában van vele, hogy hosszú ideig a testben kell maradnia (ettől lesz egyébként okos az ember)⁴, ha azonban valakinek a hangja minden rá okot adó betegség nélkül bereked, annak testében a lélek útra készülődik, és hamarosan el is távozik.

Ha viszont egy egyébként egészséges embernek mindig is rekedt, vagyis fojtott volt a hangja, mégpedig normális állapotban, vagyis minden rá okot adó betegség nélkül, ám hirtelen tisztán csengővé változik, úgyhogy az illető azontúl csengő hangon kezd beszélni, mégpedig normális állapotban, vagyis minden rá okot adó betegség nélkül, az is bizony a halál előjele. Olyan ez, mintha egy használaton kívül helyezett kürt, amely mindig is repedten szólt, valamiképpen hirtelen zengő hangúvá változna. Az ilyen kürt is csak ideig-óráig képes tiszta hangot adni, aztán hamar tönkremegy és elnémul. Ha ugyanis valakinek a hangja eleve rekedt – minden erre okot adó betegség nélkül – annak a lelke (igaz, inkább csak titokban, mint nyíltan) a testén kívül tevékenykedik. Az ilyen ember egyébként általában ravasz. Ám ha

⁴ Hildegardis igen hosszú életű volt, s e művét is idős korában írta.

az ilyen hang minden rá okot adó betegség nélkül megtisztul és tartósan tiszta is marad, az annak a jele, hogy a lélek hamarosan távozni készül, hiszen most nyíltan mutatkozik a testen kívül, noha korábban rejtőzködve tevékenykedett csupán belsejében.

Ha pedig valaki úgy megbetegszik, hogy ágynak esik, bármi legyen is a baja, ha ébredéskor arcán olyan puffedt a hús, mint az alvó embereké, és ha közben a szeme olyan áttetsző, mint valamilyen vízhólyag, vagy némelyik vízi állat teste, az kétségtelenül nem fog felgyógyulni a betegségéből, hanem belehal. Az arcpuffedést ugyanis sokféle olyan, egészségtelen nedv okozhatja, mely az arcban jelenik meg. Az pedig, ha a szem áttetsző, mint mondtuk, annak a jele, hogy a lélek tüzeit a szemben mutogatja. Ha ugyanakkor viszont kissé vízszerű is a szem, annak az oka az, hogy a lélek tüzeinek lángjai hamarosan kihunynak benne, mert a lélek nemsokára elhagyja a testet. Ha pedig valakinek olyan, kicsit puffeteg az arca, mint az alvó embereké, és ha ugyanakkor a szeme áttetsző, ám közben nem vízszerű, akkor az illetőre nagy megpróbáltatás és veszély leselkedik, de a halált épphogy megússza. Arcát ugyanis az egészségtelen nedvek puffeszti fel, ám szemének áttetszősége arra utal, hogy még benne lobog a lélek tüze, és ha szeme nem vízszerű, a lélek még nem készül kioltani benne lángját, hanem az élet megőrzése érdekében, csupán kissé „takarékra” vette.

Az pedig, akinek a szeme áttetsző, bár kissé zavaros és nagyon vizenyős, hamar meggyógyul, és élni fog. Az ilyen betegnek ugyanis azért áttetsző a szeme, mert a lelke még nem készül kioltani szemében lángját, a zavarosság oka viszont a vér túltengése, mely ebben az esetben az élet jele, hogy pedig nagyon vizenyős a szeme, annak oka az, hogy a túltengő vér éppen habjától igyekszik megtisztulni, és a benne lévő gennyből szabadul meg az élet érdekében.

Az olyan ember, aki míg egészségesen élt, rendszerint bölcs és okos volt, ha betegség következtében meghülyül – mint például az olyan ember, akit valamilyen megrázkódtatás ér, és ennek következtében tartósan megzavarodik – hamarosan meg fog halni, és nem marad életben. Az ugyanis, hogy az adott személy általában bölcs és okos volt, lelki értelme szárnyának⁵ volt köszönhető, ám ha valamilyen betegség következtében az illető tartósan megzavarodik, lelke bevonja értelme szárnyát, és felkészül a test elhagyására.

⁵ De pennis rationalitatis animae erat – írja Hildegardis. Nem tudni, miféle konkrét vagy képletes „tollak”-ról beszél a szerző – az is lehet, hogy a cauda pavonis-ról, a legyezőszerűen kitárt, és a világ ezerarcúságát jelképező pávafarokról –, a tollas, szárnyas értelem vagy lélek képzelete azonban már Egyiptomban létezett: az ankh, a lélek jele, melyet a kopt kereszt őriz, eredetileg szintén madár volt, és a Gilgames-eposzban is madaraként jelentek meg a lelkek. A fogalmazás itt mindenesetre elég különös.

Ha pedig olyasvalaki, aki míg egészségesen élt, lelki értelme szárnyának köszönhetően mindig is bölcs és okos volt, valamilyen betegségtől ágynak esik és megzavarodik, akkor lelkének értelmi része szinte visszavonul az élettől. Ám ha később, ugyanennek a betegségnek során az illető hirtelen visszanyeri korábbi ítélőképességét, és tartósan értelmes is marad, lelke az értelem szárnyát, amelyet korábban kitárt, ismét az élet felé tárja, s így az illető kis híján ugyan, de elkerüli a halált.

A fölött, aki addig is, amíg egészségnek örvendett, vagyis normális körülmények közt is egész életében állandóan ostoba és hülye volt, a lélek az értelem szárnyát sohasem tárta ki teljesen. Az a személy, aki valamilyen betegség következtében megokosodik, és tartósan okos is marad, ha betegség miatt egyszer ágynak esik, bizony meg fog halni, és nem marad életben, hiszen a lélek csak azért mutatta meg, milyen értelmes lesz, és milyen tulajdonságokkal bír majd a következő életében, mert éppen távozni készült.⁶ Ha ugyanis valaki egészséges állapotában is mindig együgyű és buta volt – mivel a lélek sosem tárta ki teljesen az értelem szárnyát fölötté –, betegségbe esve azonban megokosodik, annak oka az, hogy testében a lélek már a következő élet értelmi képességeire és tulajdonságaira készülődik. Ám ha az illető utóbb, még ugyanannak a betegségnek a során, hirtelen visszahülyül ugyanolyan ostobává, mint amilyen korábban volt, és tartósan meg is marad hülyének, a halált hajsza híján meg fogja úszni, mert ilyenkor a lelke újra visszahúzódik arra a helyre és abba az állapotba, melyet a testében korábban elfoglalt, és amelyben korábban leledzett, mivel még nem kell távoznia testéből.

Bármely betegségbe esve nyomja is valaki az ágyat, ha a jobb alkarján futó ér szabályosan és nyugodtan lüktet, ha továbbá az illető szabályosan és nyugodtan lélegzik ki és be, életben marad és nem hal meg. Hiába gyötri ugyanis a beteget erős, a nedvek izzó lázából támadt kórság, a lélek a lélegzetvétel szokványos rendjét megtartja, hiszen nem szándékszik elhagyni a testet, így aztán a beteg érverése is szabályos és nyugodt marad, mivel a lélek nem hajszoja a vérének halálra.

Ha azonban a beteg jobb karjának érverése úgy kezd sietni, mint az olyan ember, aki már a nekiveselkedéstől kifulladás, és ha a pulzus szüntelenül szaporázza, a beteg meg fog

⁶ Hildegardis szövegében nem ez az egyetlen utalás arra, hogy az apátnő hitt a lélekvándorlásban – márpedig ez nem esik és nem is esett egybe az egyházi állásponttal. Érdekes, hogy Hildegardis nem a személyes lélek, vagyis a személyiség továbbélésében és költözködésében hitt, hanem csupán az örök lélekében, vagyis abban, hogy a lélek új testbe költözve, új személyiséget ölt magára, olyat, amely az adott testhez tartozik. Itt hangoztatott álláspontja azonban nem áll összhangban a mű elején olvashatókkal, ahol arról írt, hogy a lélek a halál után alig várja az Utolsó Ítéletet, amikor végre visszakapja rég elhagyott testét.

halni, mivel ebben az esetben a léleknek el kell hagynia a testet. Ekkor ugyanis a lélek szelíden mozgásba hozza a vért, aztán megválnak tőle: az érverés tehát a halál felé való igyekezettől gyorsul fel ilyenkor.

Ám ha ugyanez az ér a nagy sietség ellenére is olykor azért szabályosan ver, jóllehet később megint úgy felgyorsul, mint ahogy korábban vert, akkor a lélek a gyors érveréssel azt akarja jelezni, hogy szorong, amiért hamarosan el kell távoznia, ezért indítja a vért olyan sebes mozgásra, az egy-két szabályos érveréssel viszont arra utal, hogy eszébe ötlött, milyen életet is élt abban az emberben, és végül is meggondolta magát, és visszakényszerítette magát a jelen testbe. Így hát a betegnek nem kell meghalnia, hanem élhet. Azért kell egyébként elsősorban a jobb alkar érverését figyelembe venni, mert a jobb oldalon rejlik a legnagyobb erő, és mert mindig is a jobb oldal a cselekvő oldal. A bal oldal azonban szinte zsibbadtnak mondható, ezen az oldalon semmi nem működik megfelelően.

Az érverés legpontosabban a jobb kar és a jobb lábszár hajlatában, vagyis a könyökhajlaton és a térdhajlaton vizsgálható, mert a lélek itt képes legerősebben kifejteni hatását. A lélek ugyanis a testrészek ízületeit tartja különösképp erősen a hatalmában, és ha elhagyni készül a testet, ezeket az ízületeket bontja meg: ezeknek az ízületi ereknek a verése ezért hordozhatja magában a halálos vihart. Ha azonban a lélek nem készül távozni, jóllehet az illetőt nagy fájdalmak gyötrik, ízületi ereinek verése nyugodt és rendszeres marad, hiszen a lélek nem készülődik a test elhagyására.

(Fordította, bevezette és jegyzetekkel ellátta: Magyar László András)

Magyar László András
Dr. Univ., orvostörténész
Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár
1023 Budapest Török u.12.
e-mail: orvostortenet@t-online.hu